

Mitler ve Olgular: Dokuma Tanrıçası Uttu Üzerine Bir İnceleme

Myths and Phenomena: A Study on Uttu the Goddess of Weaving

Pınar PINARCIK

 <https://orcid.org/0000-0002-6757-1719>

The entire contents of this journal, *Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies*, is open to users and it is an 'open access' journal. Users are able to read the full texts, to download, to copy, print and distribute without obtaining the permission of the editor and author(s). However, all references to the articles published in the e-journal *Phaselis* are to indicate through reference the source of the citation from this journal.

Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies is a peer-reviewed journal and the articles which have had their peer reviewing process completed will be published on the web-site (journal.phaselis.org) in the year of the journal's issue (e.g. Issue IV: January-December 2018). At the end of December 2018 the year's issue is completed and Issue V: January-December 2019 will begin.

Responsibility for the articles published in this journal remains with the authors.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Citation P. Pınarcık, "Mitler ve Olgular: Dokuma Tanrıçası Uttu Üzerine Bir İnceleme". *Phaselis* VI (2020) 145-157. <http://dx.doi.org/10.18367/Pha.20009>

Received Date: 03.05.2020 | Acceptance Date: 21.10.2020

Online Publication Date: 06.11.2020

Editing Phaselis Research Project
www.phaselis.org

Geliş Tarihi: 03.05.2020
Kabul Tarihi: 21.10.2020
Yayın Tarihi: 06.11.2020

PHASELIS

VI (2020) 145-157
DOI: 10.18367/Pha.20009
journal.phaselis.org

Mitler ve Olgular: Dokuma Tanrıçası Uttu Üzerine Bir İnceleme

Myths and Phenomena: A Study on Uttu the Goddess of Weaving

Pınar PINARCIK *

Öz: Mitler evrenin ve canlıların varoluşu üzerine oluştukları toplumun düşüncesini ve inancını kuşaktan kuşağa aktarırken zamana ve mekâna göre değişim gösteren simgesel ve kutsal ağırlığı olan anlatılardır. İnceleme konumuz olan tanrıça Uttu özelinde uygarlığın oluşumunda gizli kalan ve eskiçağ toplumunda daha çok kadınlar tarafından gerçekleştirilen dokumacılığın mitlerle olan ilişkisi ele alınmıştır. Tarihsel bağlamda ele aldığımız örüntüde, sosyolojik açıdan dokumanın/giyimin ortaya çıkışının uygarlaşma yolunda atılan en önemli adımlardan birisi olduğu görüşünü irdeledik. Dokuma/Giysi tanrıçası Uttu, sadece tarımın ve hayvancılığın ortaya çıkışı ile birlikte oluşan toplumsal değişimlerin simgelerinden birisi değil, yeni oluşan sistemin kabul gören rol modellerinin başında gelir. Bu çalışmada mitlere dayanan felsefi ve sosyolojik bakış açısıyla eskiçağ toplumunu ve insanını anlamak ve yorumlamak amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Eski Mezopotamya, Uttu, Dokuma, Giysi, Mitoloji

Abstract: Myths are narratives that are symbolic and have sacred weight that change according to place and time while conveying the thoughts and beliefs of the society in which they were born from generation to generation. Specific to goddess Uttu we examined, weaving which was hidden in the formation of civilization and was performed mostly by women in ancient society has been discussed through myths. In the pattern we have discussed in the historical context, we have examined the view that the emergence of weaving/clothing is one of the most important steps taken on the way to civilization. Uttu, the goddess of Weaving/Clothing is not only one of the symbols of social changes that have occurred with advent of agriculture, but is the main of accepted role models of newly formed system. In this study, it is aimed to understand and interpret the ancient society and people by philosophical and sociological perspective based on myths.

Keywords: Ancient Mesopotamia, Uttu, Weaving, Clothing, Mythology

*Tarih bilimi, toplumsal olguların günümüzden geçmişe doğru
çözülüp geçmişten günümüze doğru örülmesiyle; yeni bilgi,
bulgu ve kuramlarla yeniden çözülüp yeniden örülmesiyle
"Penelope'nin örgüsü"ne benzer bir süreçte dokunur.*

(A. Şenel)

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Düzce. pınarpinarcik@gmail.com
 <https://orcid.org/0000-0002-6757-1719>

Giriş

İnsanoğlunun yeryüzüne ayak basmasından itibaren yeme içme kadar önemli bir diğer ihtiyacı da giyinmedir. Hayatta kalma mücadelesi veren insan, iklim koşullarının yarattığı zorluğu gidermek için olasılıkla avladıkları hayvanların postlarını giysi olarak kullanmıştır. Başlangıcında örtünme ve korunma maksadıyla yapılan giyinme eylemi, süreç içinde kimlik, statü, kültür ve sosyalizasyonun bir göstergesi olmuştur. Zaman içerisinde doğadan hazır olarak alınan giysilerin yerini, işlenerek elde edilen dokumalar almıştır.

Ele geçen arkeolojik veriler dokumanın başlangıcı hakkında çok sayıda bilgi verir: dokuma endüstrisinin başlangıcında *“İnsanların ot, kamış, ısırgan otu, söğüt, ıhlamur ve meşe dalları gibi bitkilerin liflerini bükerek iplik haline dönüştürdükleri bilinmektedir”*¹. Dokumacılık, tarihin en erken dönemlerinden beri kadın ile özdeşleştirilmiştir. Yazılı metinler ve görsel veriler bunu desteklemektedir. Dokuma, daha çok kadınlar tarafından, ilk başlarda bağımsız olarak kendi evlerinde, sonraları saray, tapınak ve uzmanlaşmış atölyelerde yapılmıştır². Nitekim çeşitli halkların mitleri de dokumacılığın kadın emeğinin sonucu doğduğunu yansıtmaktadır. Örneğin evrenin yaratılışı aşamasında ve yeryüzünün kültürel süreçlerinin düzenlenmesinde Mezopotamya dokuma tanrıçası Uttu'nun oynadığı rol tam olarak bu süreçteki kadın emeğinin etkisini yansıtmaktadır.

Mitolojide Dokuma ve Tanrıça Uttu

Önceleri kulaktan kulağa aktarılan söylenceler, zamanla kayıt altına alınmıştır. Antikitede Hellas'ta *“geçmişte söylenenlerin tekrar edilmesi”* anlamında kullanılan mitoloji, insanın, evrenin vs. var oluşunu anlatan söylencelerdir. Mitler olayları, içinde doğduğu toplumun kültür, inanış, din ve geleneklerine uygun olarak açıklar³. Hatta onları bizzat kendisi var eder.

Eskiçağ toplumlarında, eğirme, dokuma ve el sanatları da benzer şekilde mitsel ve sembolik anlamlar taşırdı. Mısır'da, Hanedanlar öncesi dönemde iki krallık birleştirilmeden önce “Aşağı Mısır'ın koruyucu tanrıçası (Neith)'in -ki, avcılık, savaş ve bilgelik tanrıçası olmasının yanı sıra dokuma/ eğirme tanrıçası olduğunu da görürüz- sembolünde dokuma tezgâhi mekiği vardı. Mısır panteonunda, Neith'e ek olarak, tanrıça İsis'in bir eğirme öğretmeni olduğu ve yine eğirme ve dokuma tanrıçası Tayet'in varlığı da bilinir⁴. Kenan mitolojisinde iğ, güçlü kadınsı cinsel bir sembol olarak Aşerah ile ilişkilendirilmiştir. Efsaneye göre, Baal'a olan sevgisi karşılıksız kaldığında, Aşerah onu yok etmekle tehdit eder: *“Sözümle seni ezeceğim; iğimle seni deleceğim!”* cümlesinde doğaüstü güçleri olan ve kendini haklı gören ve bundan gücünü alan bir dişinin elindeki iği, ölümcül bir silah olarak kullanabileceği anlaşılır. Çin mitolojisinde ipeğin MÖ III. bin yılda imparator Huanh-ti'nin eşinin- mitin farklı versiyonlarında kızı, cariyesi- Si-ling-shi'nin kendi kozasını örmekte olan bir tırtılı gözlemleyerek bulduğundan bahsedilir. Çin'de ipek ile ilgili mitler kadın ile ilişkilendirilmiştir. Nitekim resim sanatı da bu durumu desteklemektedir⁵. Sümer mitolojisinde, tanrıça Uttu dokuma/ giysi tanrıçası olarak tasvir edilir⁶. Ninkur ile Enki'nin⁷ çocuğu⁸ olan Uttu *“tag.túg* olarak yazılır ve bu

¹ Karaoğlan 2016, 104.

² Michel 2014, 232; Stol 2016, 343, 344.

³ Çayır 2020, 1,2.

⁴ Yakar 2011, 5.

⁵ Farklı versiyonları olan mitlerin birinde bir at tarafından kaçırılan genç bir kızın atla birlikte ipek böceğine dönüşü anlatılır. Sivrioğlu 2020, 613.

⁶ Kramer-Maier 2000, 116; Black *et al.* 2003, 222; Tanret 2004, 175; Ikram 2013, 99;

⁷ Enki Ninkur'un babasıdır. Aynı şekilde annesi Ninsar'da kendi babası Enki tarafından hamile bırakılır. Hatta büyükannesi Ninhursag onun da babası Enki ile birlikte olması öğüdünü verir. Bunun üzerine bu öğüde uyan Uttu, Enki tarafından döllenir ve sekiz farklı bitki yetişir. Kramer 2001, 109; Stucky 2006, 2. Enki bitkileri yediğinde Ninhursag tarafından ölüme mahkûm edilir. Ancak yine de hayatta kalması için ikna edilir. Onu iyileştirmek için beş kadın, üç erkek toplam sekiz tanrı yaratılır. Enki tedavi edilir ve tanrılar işlevleri için ayrılır Rodin 2014, 117.

isim “kumaş dokumacısı” olarak tercüme edilir⁹. O’nun çivi yazı işareti örümcektir¹⁰. Black, “*bu işaretin bazen 'örümcek' kelimesini yazmakta kullanıldığına göre, ağını ören bir örümcek gibi tasavvur edilmiş olmasının olası*” olduğunu belirtir¹¹. Akkadca örümcek için kullanılan *ettútum* sözcüğünün bu tanrıçanın isminden türetilmiş olduğu ileri sürülür. Ancak Sümer metinlerinde örümcek ile bağdaştırılmaz. Onun adındaki anahtar işareti -en azından adının standart versiyonunda- 'tekstil' için kullanılan (túg) logogramıdır¹².

Antik Hellen mitolojisinde de dokumacılığın kadınlar tarafından yapıldığını gösteren veriler mevcuttur. Antik Hellas’ta Atina kentinin koruyucu tanrıçası Athena, “*zanaat dağıtan Athena*” olarak geçer¹³. Bu yüzden dokumanın Atina’lı kadınların dini hayatlarında özel bir önemi olduğu söylenir. Birçok kült ve ritüelde dokumacı kadınların olması onlar için onur verici bir eylemdi. Athena onuruna düzenlenen Panathenaia şenliğinde Athena’ya elbise “peplos” sunusu¹⁴ olasılıkla genç dokumacı kadınlar tarafından yapılmıştır. Dokumanın antik Hellen kültüründeki önemini gösteren bir diğer mitolojik öyküde de başkahraman Athena’dır¹⁵. Öykünün sonunda Athena Arakhne’yi örümceğe çevirir. Örümcek en erken dönemlerden beri sahip olduğu yetenekten dolayı mitolojide dokuma ile özdeşleşmiştir. İşlevselliğinin en doğal dışavurumu olarak bu benzeşim oldukça isabetlidir. Yine Hellen mitolojisinde Helene ve Penelope’nin çok iyi dokumacılar olduğu bilinir. Penelope’nin sembolü öreke ve dokuma tezgâhıdır. Güçlü ve kurnazlığı temsil eder. Diğer yandan Helene iffetli ve iyi ahlaklı bir simge değildir¹⁶.

Farklı Versiyonlarıyla Mezopotamya Mitolojisi’nde Tanrıça Uttu

Çeşitli mitolojik sahnelerde Uttu, bitki tanrıçası olarak; güneş tanrısı Utu ve su tanrısı Enki ile birlikte tasvir edilir¹⁷. Üç mitolojik metinde adına rastlanılır. Uttu, "Enki ve Dünya Düzeni"nde, Enki tarafından dokuma faaliyetinde görevlendirilir¹⁸. "Enki ve Ninhursag" da, Enki tarafından baştan çıkarılan ve tecavüze uğrayan bir figür olarak betimlenir. “Sığır ve Tahıl” mitinde ise mitin başlangıcında karşımıza çıkar¹⁹.

*“Gök ile yer dağından sonra,
An (gök-tanrısı) Anunnaki’lerin (ardılları) doğumuna neden oldu,
Aşnan (tahıl-tanrısı) adı henüz doğmadığından, henüz biçimlenmediğinden,
Uttu (bitki-tanrıçası) henüz biçimlenmediğinden,
Uttu için hiçbir kutsal alan kurulmadığından,*

⁸ Kramer 2001, 109; Kramer-Albright 1945, 26.

⁹ Tanret 2004, 175.

¹⁰ Yakar 2011, 4.

¹¹ Black *et al.* 2003, 222; Ikram 2013, 99.

¹² Johnson 2013, 36.

¹³ Sancaktar 2018, 363.

¹⁴ Sina 2015, 44.

¹⁵ Kiskançlığı ile ünlü olan Athena birçok mitte bu yönü ile işlenir. Ölümlülerin ölümsüzlerden üstün olduklarını düşüncelerine tahammülü olmayan Athena, ölümlülere sert cezalar verir ve bu cezalardan birine Arakhne de maruz kalır. Bir çobanın kızı olan Arakhne küçük yaşlardan beri dokuma konusunda yeteneklidir. Bu yönüyle çok ünlenen Arakhne’nin yaptığı işlemlere bakmak için farklı diyarlardan insanlar gelmektedir. Becerisi ile böbürlenen Arakhne’ye kızan Athena yaşlı kadın kılığına girer onu uyarır. Geri adım atmayan Arakhne daha da ileri giderek tanrıça Athena’nın onunla yarışmasını söyler. Bunun üzerine Athena kendi suretine bürünür ve dokuma yarışı başlar. Arakhne’nin işlemesi öyle güzeldir ki tanrıça Athena öfkelenir ve onun işini paramparça eder. Bunun üzerine Arakhne kendini asar ancak Athena onun ölmesini istemez ve onu sonsuza kadar dokuma yapsın diye örümceğe çevirir. Us 2017, 14.

¹⁶ Kruger 2001, 74.

¹⁷ Kramer 2001, 84; Randa 2009, 1.

¹⁸ “*şu kadın işi*” *giysi dokumayla bile ilgilenir ve bunun sorumluluğunu giysi-tanrıçası Uttu’ya verir.* Kramer 2001, 16.

¹⁹ Kramer 2001, 20, 21; Tanret 2004, 175.

Hiç koyun yoktu, hiç kuzu inmemiştii,

...

Uttu henüz doğmadığından, (bitkilerin?) tacı henüz yetişmediğinden,

... efendi henüz doğmadığından,

Ova tanrısı Sumugan henüz ortaya çıkmadığından,

İnsanoğlunun ilk yaratıldığı zaman gibi,

Onlar (Anunnakiler) ekmek yemeyi bilmiyorlardı,

Giysi giymeyi bilmiyorlardı,

Koyunlar gibi ağızlarıyla ot yiyorlardı,

Arklardan su içiyorlardı.”

Kramer²⁰ “*Sığır ve Tahıl*” mitinin giriş bölümündeki satırlar hakkında şu yorumda bulunur: “Anunnakilerden sonra, gök-tanrıları doğmuştu, ama sığır-tanrısı Lahar ve tahıl-tanrıçası Aşnan’dan önce ne sığır ne de tahıl vardı. Bu nedenle tanrılar ekmek yemeyi ya da giysi giymeyi “bilmezlerdi.” Sonra sığır-tanrısı Lahar ve tahıl-tanrıçası Aşnan göğün yaratılış odasında yaratıldılar, ancak tanrılar hala açtı. O zaman tanrıların “iyi şeyleri” ve ağılların refahı hatırına insana “soluk verildi.”

Aynı mitte Uttu’nun iki farklı tanrıçayı temsil ettiği görülür²¹. Mitte metin, Anuna’nın yaratılması ile başlar. Tahılın, dokumanın, koyunun ve keçinin yokluğundan bahsedilir. Tahılın yokluğu “ne doğmuştur ne de yaratılmıştır” diye geçer. Koyunun (sığır) yokluğu ise henüz yaratılmadığını belirtmek yerine,

Rodin’in vurguladığı gibi, “ipliğin, Uttu’nun dokuma tezgâhının yokluğu” ile “koyunun, kuzunun, keçinin yokluğu” ifadeleri ile birlikte anılır²². Yünün üretimi evcilleştirilmiş koyun ile yakından ilgilidir. Neolitik Çağ ile birlikte koyun ve keçinin ekonominin temelinde önemli bir yere sahip olduğu ve koyun sürülerinin artışı gözlenir²³.

Dokumanın yokluğu medeniyetin başlamadığını temsil ederken, çıplak insanın hayvandan farklı olmadığı belirtilir. Aynı durum Gılgamış destanında da görülür. Destanda Enkidu’yu betimleyen bölümde, vahşi hayattan şehir hayatına geçiş anlatılırken, ekmeğin (tahıldan üretildiği) ve giysinin (koyundan üretildiği) rolünden bahsedilir. Enkidu’nun “insanlaşması”nın son aşamasında ekmek, bira ve giysi ile olan ilişkisine vurgu yapılır²⁴. Maner, “Enkidu önce giyinir, sonra yemek yemeyi ve içmeyi öğrenir”, diyerek bunu özetler²⁵. Kıyafet olgusu, hayvanlar ile insanlar arasındaki farkı göstermesinin yanında sosyolojik açıdan insanlar arasındaki sosyal/sınıfsal farkı da gösterir²⁶. Rodin, giysilerin hiyerarşinin göstergelerinden biri olduğunu, kıyafetlerin doğaya karşı bir sınır koyduğunu, aynı zamanda kültürel çevrede insanları farklılaştırdığını ve sınıfsal bir kimlik kattığını belirtir²⁷. Metinde sığır ifadesinde, Uttu ve dokuma tezgâhına atıf vardır. Doğanın bir parçası olan koyunun giysiye dönüşmesi kültürü temsil etmektedir. Uygarlığın en temel unsurunun, insan

²⁰ Kramer 2001, 137,138.

²¹ Bitki-tanrıçası Uttu 75, 78, 97, 99, 121 numaralı sayfalarda geçmektedir. Giysi-tanrıçası Uttu 16, 20, 21 numaralı sayfalarda geçmektedir. Kramer 2001, 218.

²² “Toprakta ne tanrısal dokumacının ipliği biçimlendirilmişti, ne de tanrısal dokumacının tezgâhi bile saptanmamıştı; Ne küçük buğday, ne dağ buğdayı, ne de iyi köylerin buğdayı. Ayrıca giyecek bir bez yoktu: dokumacı tanrıça doğmamıştı, bu yüzden hiçbir kraliyet şapkası giyilmedi. [---] O uzak günlerin insanları, yemek için ekmek olmadığını biliyorlardı; Giyecek bez olmadığını biliyorlardı; Toprakta çıplak uzuvlarla dolaştılar ve koyun gibi ağızlarıyla ot yediler” Rodin 2014, 154.

²³ Maner 2018, 44.

²⁴ Rodin 2014, 154.

²⁵ Maner 2018, 58.

²⁶ Tanret 2004, 186.

²⁷ Rodin 2014, 154.

(kültür) ve hayvan (doğa) arasındaki farkın olduğuna vurgu yapılıır²⁸.

Tanret, Mezopotamya'da kraliyet başlığının, örgütsel güce geçişi temsil eden en önemli göstergelerden biri olduğunu ifade etmekle beraber, bu geçişi tanrıça Uttu'nun ortaya çıkışı ile ilişkilendirir²⁹. Oysa Moskova yakınlarında Üst Paleolitik Çağ'a ait Sunghir ve bunun gibi birçok yerleşimde ortaya çıkarılan mezarlarda sosyal statü farkını gösteren mezar buluntuları Tanret'in görüşünü şüpheli hale getirir³⁰. Yine Fransa'da bulunan prehistorik Trois Freres mağarasındaki duvar resimlerinde hayvan derisi ve kafatası giyen bir adam betimi sosyal statü ayrımını göstermektedir³¹. Tarihsel süreç içinde aynı topluluğa ait insanların yerel geleneksel kıyafetleri giydiği ve toplumun önde gelen insanların hiyerarşik olarak onları tanımlayan, konumlarının farkını ortaya koyan belirleyici aksesuar, başlık ya da özel kıyafet giydikleri görülür.

Tanret, *"insanoğlu ağzıyla ot yiyordu, o günlerde tahıl, arpa veya keten bilmiyorlardı"* ibaresinin uygarlıktan önceki dönemi anlattığını ileri sürer³². *"Ot yiyorlardı, çıplak ayakla koşuyorlardı"* ibaresinde hayvanlara atıf yapıldığını, çünkü insanın henüz yaratılmadığını, hatta bu yüzden tanrıların daha çok çalışmasının zorunlu olduğunu ifade eder. Rodin, buradan dokumanın, doğanın kültüre dönüştüğünü gösteren en önemli simgelerden biri olduğunu ileri sürer. Rodin, Kramer ve Bottero'nun *"Enki ve Ninhursag"* mitinin çevirisini göz önüne alarak, lifli bitkilerin ortaya çıkışını şöyle anlatır³³:

"Enki toprağı dölediğinde çimler ve sazlıklar (kamışlar), Ninnisi (onların Ninsar diye adlandırdığı) ile cinsel ilişki kurduğunda yenilebilir bitkiler; önce Ninkura ardından Uttu ile cinsel ilişki kurduğunda ise ileride dokumacıların kullanacağı, eğirme/dokuma için kullanılan lifli bitkiler ortaya çıkar."

Anlatının başlangıcında, Dilmun, su olmadığı için kısır (çorak) olarak geçer. Enki, Dilmun'a su getirir³⁴. Sümerce "su" kelimesi, spermi belirtmek için de kullanılan "a"dır³⁵. Enki hem eşini hem de toprağı döller. Böylece Mezopotamya'ya doğurganlığı, bereketi getirir. Enki, kızı Ninsar'la birlikte olur³⁶. Sonra diğer kızı Ninkurra ile birlikte olur ve bu döngü böyle devam eder³⁷. Ne Enki ne de kızları ensest ilişkinin yol açtığı döngüyü kıramazlar. Ancak Uttu bu döngüyü kırar³⁸. Enki yine kızı olan Uttu'yu baştan çıkartır ve hoş karşılanmayan enseste devam eder. Nowicki, genç tanrıça Uttu'nun Enki'nin ilişkiye girme isteğine karşılık bahçe ürünleri (meyve) talep etmesine vurgu

²⁸ Tanret 2004, 190, 194.

²⁹ Tanret 2004, 191.

³⁰ Trinkaus *et al.* 1962, 222.

³¹ Evecen *et al.* 2018, 313.

³² Tanret 2004, 194.

³³ Rodin 2014, 154, 140.

³⁴ *"Onun kenti kana kana su içer,*

Dilmun kana kana su içer,

Acı su kaynakları iyi su kaynağı oluyor bak,

Tarlaları ve çiftlikleri ekinler ve tahıllar üretir,

Onun kenti, ülkenin rıhtımları ve sahillerinin evi oluyor bak,

Dilmun, ülkenin rıhtımları ve sahillerinin evi oluyor bak" Kramer 2001, 108.

³⁵ Tanret 2004, 176.

³⁶ Detaylı bilgi için bk. Enki ve Ninhursag: Sümer Cennet Miti Kramer-Maier 2000, 52-59.

³⁷ Enki, nehir olarak kişiselleştirildikten sonra, tanrıça Nintur'u hamile bırakır. Bir dizi cinsel ve ensest ilişkiler beş kuşak devam eder, son kurbanı Enki'nin büyük torunu, örümcek tanrıçası Uttu olur. Enki'nin gerçek karısı Ninhursag Uttu'nun feryadını duyar ve Enki'nin kur yapmalarına son vermek için müdahale eder. Spermi Uttu'nun vücudundan çıkarır ve toprağı bırakır. Ondan sekiz bitki büyür. Bataklıklarda saklanan Enki, veziri Isimu ile birlikte, daha önce hiç görmediği bitkileri gözlemler. Böck 2018, 506. Isimu'nun onlara bir isim vereceğini, onları keseceğini ve yemek için ona vereceğini kabul eder. Ninhursag, Enki'nin bitkilerini yediğini gördüğünde, tanrı için ölümcül sonuçları olan bir lanet bırakır. Enki hastalanır. Mitin ilerleyen bölümünde Ninhursag Enki'den lanetin etkisini kaldırır. Enki'nin ağrıyan her bir yeri için sekiz farklı tanrıya yaşam vererek iyileştirir. Kramer 2001, 113,114; Böck 2018, 506.

³⁸ Mitin detayları için bk. Kramer 2001, 109,110.

yapar³⁹. Yaratıcı tanrı Enki, Uttu'nun beklentilerini karşılar⁴⁰. Metni yorumlayan Vanstiphout, Uttu'nun, Enki ile cinsel ilişkiye girmesinin sonucunda aralarında bir evlilik gerçekleştirdiklerini ve Enki'nin Uttu'ya getirdiği hediyelerin gelin hediyesi olabileceğini ileri sürer. Bu bağlamda Uttu, ideal bir kadın örneği olarak düşünülebilir⁴¹. Tanret, burada Enki'nin baştan çıkarıcı ve genç bir bakireye meyve (cinsellik) sunan bir kimlikte, Uttu'nun ise masumiyetten yetişkinliğe geçiş rolünde olduğunu belirtir⁴². Kramer, Nowicki ve Tanret'in görüşüne katılmaz. O, Uttu'nun büyük büyükannesi Ninhursag'ın verdiği öğüt neticesinde babası Enki ile birlikte olduğunu ileri sürer⁴³. Yakar, aynı mitolojinin farklı bir versiyonunda, Uttu'nun Enki tarafından tecavüze uğradığını belirtir⁴⁴. Tanret, Enki'nin Uttu'yu masum bir kurban olarak gördüğünü, pişman olduğunu ancak yine de kızlarını döllemeye devam ettiğini söyler⁴⁵. Enki, Ninhursag'ın uyarılarına⁴⁶ kulaklarını tıkasa da son aşamada dinlemek zorunda kalır. Ninhursag sadece uyarmakla kalmaz, Uttu'nun uyluklarından meniye çıkarır ve böylece döngü kırılır. Uttu'nun uyluklarından çıkan meni yere dağılır ve sekiz bitkiye dönüşür. Vanstiphout, Uttu'nun, tanrı Enki ile sadece cinsellik bağı olduğunu, hatta tüm dünyada farklı kültürlerde dokumanın cinsel çağrışımlara yol açtığını belirtir. Bunun yanı sıra dokumanın sadece cinsellik çağrışımı yapan bir olgu olmadığını, aynı zamanda dokumanın Mezopotamya'da kadınların yaptığı başlıca işlerden biri olduğunu söyler. Ayrıca Uttu'nun simgesi olan örümceğin doğası gereği yaptığı ağ örme işini dokuma ile özdeşleştirip, kadınların çalışkanlığı ile örümceğin aralıksız olarak yaptığı ağa atıfta bulunur⁴⁷. Frymer-Kensky, Mezopotamya ev kadınlarının yetenekli ve üretken faaliyetleri için bir dizi tanrıçayı (başta Uttu) model aldığını söyler. Bu tanrıçaların bereketli Mezopotamya uygarlığını yaratan, çok çeşitli el sanatları ve teknik becerilere sahip insanlardan sorumlu oldukları da bilinir. Johson bu bağlamda, Frymer-Kensky'den şu satırları aktarır⁴⁸:

"Tanrıçaların ilgi alanı medeniyetin ön bilgilerini yaratmaktı. Nisaba, ilahi tahıl tarafından sembolize edilen tahılın büyümesini denetler. İlahi koyun tarafından temsil edilen yün, tanrıça Uttu tarafından bez/kumaş haline getirilir. Biranın demlenmesi, bira yapımının tanrıçası Ninkasi'nin elindedir. Çömlek yapımı tanrıça Ninurra'nın elinde idi".

Dokumacı Kadınlar ve Tanrıça Uttu

Dokumanın nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili kesin verilere sahip değiliz. Yapılan araştırmalara göre Üst Paleolitik Çağ'a ait en erken tekstil üretimi verilerinin günümüzden 30 bin yıl önce Gürcistan'ın Dzudzuana mağarasında ele geçen keten lifleri olduğu belirtilir. Burada liflerin inceltirilip, bükülüp sepet dokumak veya dikiş dikmek için ipliklere dönüştürüldükleri görülür. Hatta boyalı keten lifleri bulunurken, bazılarının uçlarının bilinçli olarak budandığı tespit edilmiştir⁴⁹. Kostienki bölgelerinde de ele geçen figürlerin bazılarında Paleolitik dönem giyim eşyalarına dair kanıtlar sunmaktadır. İnsanlar bitkisel lifleri kumaşa, sepetlere, ipe ve ağa dönüştürerek dokuma

³⁹ Nowicki 2014,214.

⁴⁰ "Enki yüzünü çekici kıldı ve elinde bir asa aldı. Enki, Uttu'nun kapısında durdu, evini (kapısını) çaldı (müşkülpesent): "Aç, aç". (O sordu): "Sen kimsin?" (Cevap verdi:) "Ben bir bahçıvanım. İzninizle size salatalık, elma ve üzüm vereyim". Neşeyle, Uttu evi (kapıyı) açtı" Kramer-Maier 2000, 59-61; Nowicki 2014, 214; Rodin 2014, 150; Tanret 2004, 178; Baker et al. 2010, 239.

⁴¹ Vanstiphout'tan aktaran Rodin 2014, 150, 157.

⁴² Tanret 2004, 180,181.

⁴³ Kramer 2001, 109.

⁴⁴ Yakar 2011, 5.

⁴⁵ Tanret 2004, 182,183.

⁴⁶ Kramer-Maier 2000, 60-63.

⁴⁷ Vanstiphout'tan aktaran Rodin 2014, 151.

⁴⁸ Frymer-Kensky'den aktaran Johnson 2013, 38-39.

⁴⁹ Bar-Yosef et al. 2011, 344.

yeteneklerini sanatçı bir üslupla işlemiştir⁵⁰. Elbiseleri dikmek için kemik ve sert ağaçlardan yapılan iğnenin yaklaşık 20 bin yıl önce icat edildiği, iplik yapımında ise hayvan bağırsakları, sert bitki lifleri ve at kılının kullanılmış olabileceği önerilmiştir. Dikilen ilk giysinin gömleğin atası olarak bahsedilen tunik olduğu düşünülür⁵¹. Neolitik Çağ'da ise yün, kıl ve bitki liflerinden dokuma yapıldığı ve teknik olarak geliştikleri gözlenir. Paleolitik Çağ ile başlayan bilgi birikimi çiftçi topluluklar tarafından yeni dokuma tekniklerinin kullanımına yol açmıştır⁵². Çelik, dokumacılığın insanların lifleri elleriyle ekleyip, bükmeleriyle iplik haline getirilmesi ile başladığını belirtirken, dokumacılığın teknolojik anlamda gelişmişlik düzeyi istediğini ve bunun da ancak yerleşik yaşama geçildiği yani Neolitik Çağ'da olduğunu belirtir. Nitekim iplik yapımında kullanılan taştan, kilden, kemikten yapılan ağırsakların, iğlerin en eski örneklerinin bu dönemden kaldığını söyler⁵³.

Neolitik Çağ ile birlikte hayvanların ve bitkilerin evcilleştirilmesi bu konuda başat rolü oynamaktadır. Özellikle koyun ve keçinin evcilleştirilmesi dokuma ve giysinin başlangıcı ile ilgilidir; bu yenilik insanın geçimini ve varoluşunu etkiler⁵⁴. Yapılan kazılarda ele geçen dokuma örnekleri az sayıdadır, bunlar üzerinde yapılan analizler sonucunda bitki lifleri ile koyun, keçi yününden yapıldığı görülür. Yine kazılarda ele geçen dokuma aletleri dokumacılık faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlar. Bunlar daha çok mezarlarda, evlerde ve saraylarda ele geçmiştir⁵⁵. Anadolu'da Çatalhöyük ve Çayönü yerleşimlerinde ele geçen arkeolojik bulgular dokumacılığın günümüzden 8500 yıl önce bilindiğini gösterir⁵⁶. Çatalhöyük'te yün olduğu düşünülen kumaş parçalarına rastlanmıştır. Bir kafatası içinde ele geçen dokuma parçasının şal benzeri bir dokuya sahip olduğu görülmüştür. Çatalhöyük'te dokuma yapıldığını gösteren bir diğer bulgu kumaşlara renkli baskı yapmak için kullanıldığı düşünülen damga mühürlerdir⁵⁷. Seyitömer Höyük'te Eski ve Orta Tunç Çağı'na ait ip, dokuma kalıntıları ele geçmiştir. Eski Tunç Çağı'na ait buluntuların olduğu alanın bir atölye ya da evin bir odasında dokuma yapıldığına işaret ettiği belirtilir. Anadolu'da Acemhöyük, Ortaköy, Kaman Kalehöyük, Arslantepe'de de dokuma parçaları ele geçmiştir⁵⁸. Acemhöyük'te Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın geç evresinde dokuma tezgâh ağırlıkları ele geçmiştir. Aliye Öztan tarafından "Hizmet Binası Alanı" olarak tanımlanan bu yapının I. Katında "Dokuma Evi" olarak adlandırılan tek mekânlı yapının doğu duvarının önünde 60 cm genişliğinde ve 180 cm uzunluğunda bir alanda 21'i tam, 3'ü kırık tezgâh ağırlıkları ele geçmiştir. Eldeki bulgulara göre Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Acemhöyük ekonomisinin temelini maden kadar dokumacılığın da oluşturduğu ileri sürülür⁵⁹. Ayrıca Kültepe- Kaneş'te ele geçen silindir mühür üzerinde bir adak sahnesi ve tanrıçanın önünde elinde kirmen tutan bir kadın betimlenir⁶⁰ (Fig. 1).

Başlangıcından beri dokuma işini kadınların yaptığı düşünülür. Geç Uruk mühürleri kadın emeği olan tekstil üretim merkezlerinin Uruk-Warka ve güneybatı İran'daki Susa'da yaygın olduğunu gösterir⁶¹. Mezopotamya'da kentleşme sürecinin sonucunda sınıfsal kimliklerin belirginleşmesi kaçınılmaz olmuştur. Mezopotamya'da tapınaklar, saraylar ekonomik yaşamın merkezidir.

⁵⁰ Evecen *et al.* 2018, 316, 319.

⁵¹ Evecen *et al.* 2018, 311.

⁵² Evecen *et al.* 2018, 321.

⁵³ Çelik 2014, 1.

⁵⁴ Maner 2018, 44.

⁵⁵ Maner 2018, 46, 50.

⁵⁶ Maner 2018, 50; Çelik 2014, 2.

⁵⁷ Evecen *et al.* 2018, 311.

⁵⁸ Maner 2018, 52, 53.

⁵⁹ Tütüncüler Bircan 2017, 245, 246, 247.

⁶⁰ Maner 2018, 47.

⁶¹ Rothman 2004, 100.

Fig. 1. Kültepe- Kaneş. Silindir mühür baskısı.
(Teissier, 1994, No. 348'den aktaran Maner 2018, 47)

Burada çalışan işçiler hakkında bilgi aldığımız kaynaklardan bazıları yiyecek dağıtım listeleri ve işçi listeleridir. Örneğin Eblada'ki yiyecek dağıtım listesinde 900 dokumacı ve tahıl öğütücüsü kadının çalıştığı kayıtlıdır. Yine Lagaş'taki bir tekstil atölyesinde 6000'in üzerinde dokumacı kadın işçi görülür⁶². Mezopotamya'daki tekstil üretimini kraliçe ve yüksek sınıfa ait kadınlar kontrol ederdi⁶³. Hemen hemen her kentte kraliçelere bağlı, "Emunus Birliği" adı verilen kadın işçiler birliği bulunurdu⁶⁴. Erken Hanedanlar Dönemi'nde ve III. Ur Hanedanı Dönemi'nde Lagaş kentinde kraliçeye ait "hane"lerde çalışan kadın/erkek işçiler (Sümerce *gême* ve *guruş*) bulunurdu. Kadın dokumacı (*geme*₂ *uş-bar*) olarak geçmektedir⁶⁵. Lagaş kentindeki "kadın evi"nde⁶⁶ çalışanların yarısı dokumacı kadınlardan⁶⁷ oluşur⁶⁸. Onlar, çalışmaları karşılığında arpa, buğday, yün ve yağ alırdı. Pay sistemi ile ödenen maaşlar yaşa, statüye, cinsiyete göre değişiklik gösterirdi. Aldıkları bu ödeme erkek çalışanların yarısı kadardı⁶⁹.

*"Erkekler (ayda 60 litre tane) ve senede
bir dokuma veya 4 mina1 yün (2 kg),
Kadınlar (ayda 30 litre tane) ve senede
3 mina yün (1,5 kg),
Çocuklar (ayda 10-20 litre tane) ve 2
mina yün (1 kg yün) alırdı".*

III. Ur (MÖ 2400-2000) Hanedanı Dönemi'nde devlet üretim merkezlerinde çalışan çok sayıda kadın dokumacı ince yün ve keten üretiminde görev almıştır. Mari kentindeki büyük kraliyet sarayında ele geçen yazılı metinler, kadın işçiler tarafından yapılan dokumacılığın saray ekonomisi için çok önemli rol oynadığını gösterir⁷⁰. Ele geçen bazı tabletlerde güzelliği ile ön plana çıkan "*Subarian kızları*" tarafından "*ši-id-ru-um*" adı verilen kumaşın üretildiğini görmekteyiz⁷¹. Mezopotamya ekonomisi

⁶² Ortega 2016, 34.

⁶³ Sallaberger 2015, 79.

⁶⁴ Sallaberger 2014, 103; Sallaberger 2015, 74.

⁶⁵ Sallaberger 2014, 111.

⁶⁶ Sümerce (*ê-mi*) olarak geçen ve kraliçeye ait olan hanelerde dokuma yapan kadınlar çalışırdı. Michel- Veenhof 2015, 211.

⁶⁷ Lagaş kentinin en önemli zenginliklerinden biri büyük koyun sürüleridir. Kentte dokuma ve iplik eğirmede çalışan çok sayıda uzmanlaşmış kadın işçi bulunur. Girsu kraliçesinin maiyetinin ticari alışverişinde yünlü giysilerin önemli yer tuttuğu görülür. Sallaberger 2014, 96.

⁶⁸ Stol 2016, 346; Mieropp 2018, 51-52.

⁶⁹ Sallaberger 2015, 76, 98; Maner 2018, 54.

⁷⁰ Kuhrt 2019a, 78, 133.

⁷¹ Çelik 2014, 50,53.

için kumaş üretimi kadar ticareti de önemli yer tutmaktaydı. Ticaret yaptıkları ürünlerinin başında tekstil ürünleri öne çıkmaktadır ve bunların en başında yünlü ürünler gelmektedir⁷². Lağas kenti büyük koyun sürülerini, çok sayıda kadın dokumacı ve eğiricilerini barındırırdı. Ancak buna rağmen tekstil ürünlerinin ihracına dair bir tane belge ele geçmiştir⁷³. Anadolu'da Hitit yazılı metinlerinde; kanunlarda, diplomatik yazışmalarda, festivaller, kült aktivitelerinde dokuma türleri, giysi ve dokumacılar hakkında bilgi verilir. Hitit kanunlarında kadın ve erkek dokumacıların eğitildiği ve toplumda oldukça önemli bir meslek olduğunu bahseder. Hatta kişilerin, oğlunu ya da kızını dokuma eğitimi almak için 6 şekel ücret ödediği belirtilir⁷⁴.

MÖ VIII. yüzyıla ait Geç Hitit Dönemi "Maraş Steli" olarak bilinen mezar stelinde bir kadın sol elinde kirmen, sağ elinde yün tutar şekilde betimlenmiştir. Bu mezar steli olasılıkla Geç Hitit Kent Devletleri'nde de dokumacılık mesleğinin genellikle kadınlar tarafından yapıldığını gösterir (Fig. 2).

Dokuma tanrıçası olarak Uttu, Mezopotamya'daki en yaygın kadın mesleklerinden birini temsil eder. Uttu, her şeyi doğru yapan bir erdem örneği olarak kabul edilir. O, evde olan, ata-erkil evliliği kucaklayan ve çalışkan bir kadındır⁷⁵. "Enki ve Dünya Düzeni" adlı edebi çalışmada, tanrıça Uttu kadınlarla ilgili her şeyden sorumlu olan tanrıça olarak geçer. Yaşam deneyimleri, bu tanrıçanın hem "sadık eş" hem de "usta dokumacı" olmasını sağlar ve bu nedenle Sümerli eşler için iyi bir model olur⁷⁶. Vanstiphout, kadının toplumdaki misyonu için Uttu ve İnanna'nın benzer özellikler taşıdığını ileri sürer. Kramer-Maier de, "Enki ve Ninhursag: Sümer Cennet Mit"inde Uttu'yu şehvetli kadın olarak çevirir⁷⁷. Ancak "Enki ve Dünya Düzeni" mitinde Uttu'nun şehvetli yönünün⁷⁸ yerine dokumacılığı ve iyi bir eş olarak anne rolü vurgulanmıştır⁷⁹. Uttu'nun adı doğrudan geçmese de "Enki ve Ninmah" mitinde geçen dokumacı tabiri Uttu olarak düşünülebilir: "Altıncı, o, doğum yapamayan bir kadın biçimlendirdi/ Enki bir dokumacı gördü ve kraliçenin hanesine kattı"⁸⁰. Rodin, burada dokumacı kelimesinin sadece C metninde geçtiğini, Metin A'da "doğum yapamayan kadın, kraliçenin evine yerleştirilir" ibaresinin göze çarptığını ve A metninde onun dokumacı olarak çalıştırıldığını düşünmenin mümkün olduğundan bahseder.

Fig. 2. Maraş Steli (MÖ 825-750).
Yün eğiren kadın. (Yakar ve Taffet'ten aktaran Yakar 2018, 3)

⁷² Michel- Veenhof 2015, 211.

⁷³ Sallaberger 2015, 96.

⁷⁴ Maner 2018, 58.

⁷⁵ en₂^duttu munus sag₁₀-ga dumu: Uttu burada Enlil tarafından doğan iyi kadın olarak geçer. Baker et al. 2010, 187.

⁷⁶ Yakar 2011, 5.

⁷⁷ "dokuz gün ona dokuz aydır, Kadınlık Ayıdır.
Halis yağ gibi, halis yağ gibi, kıymetli yağ gibi,
Ninkurra halis yağ gibi, halis yağ gibi, kıymetli yağ gibi,
şehvetli kadın Uttu'yu doğurdu" Kramer-Maier 2000, 58.

...

"Şehvetli kadın (?) Uttu kab'ına vurur,
Ellerini çırpar" Kramer-Maier 2000, 60.

⁷⁸ Rodin, Vanstiphout'e katılmayarak Uttu ve İnanna'nın iki farklı kadını temsil ettiğini belirtir. O, İnanna'yı cinselliğini özgürce ifade eden bir kadın olarak, Uttu'yu ise ideal kadın olarak tanımlar. Rodin 2014, 155. Tanret, İnanna öncülüğünde dişliliği temsil eden tanrıçalar için, Uttu'nun başlangıç olduğunu belirtir. Tanret 2004, 185. Orta Assur ritüellerinde de Uttu ve İhtar birlikteliği görülür. Baker et al. 2010, 187.

⁷⁹ Vanstiphout aktaran Rodin 2014, 155.

⁸⁰ Rodin 2014, 155, 156.

Burada Uttu'nun *doğum yapamayan kadın* olarak geçen ibare ile kısır kadın kimliği irdelenir⁸¹. Sümerolog Kazuya Maekawa, Lagaş'ta Erken Hanedan III (2600-2350) ve III. Ur Hanedanı (MÖ 2112-2000) dönemlerinde kraliçenin evinde büyük ölçekli bir tekstil endüstrisi olduğunu söyler. Maekawa tarafından yapılan araştırmalarda, mitte geçen kısır kadın ibaresi üzerine kadın dokumacıların çocuksuz olup olmadığı araştırılır. Araştırma sonucunda onların çocuksuz olmadıkları saptanır. Ancak aralarında kısır kadınların da varlığı olasıdır⁸². Rodin mitte Uttu'nun olasılıkla ensest ilişkinin kurbanı olmasından dolayı kısır olarak lanse edilmiş olduğunu önerir. Ensest ilişki, uygar toplum tarafından onaylanan bir eylem değildi. Uttu'nun kültürün başlangıç noktasını oluşturduğunu, bunun da toplumun sosyal kuralları ve cinsiyet modelleri ile doğrudan bağlantılı olduğunu kabul eder. Rodin⁸³, Enki'nin toplumsal cinsiyet rolünü, her şeyi tüketen ve cinsel yönde kurnaz biri olarak tanımlar. Mitte Enki'nin kendi tohumunu tüketerek hastalanması ensestin zararlı hatta öldürücü olduğunu göstermesi açısından önem arz ettiğini belirtir. Buradan Mezopotamya'da ensestin kabul edilemez olduğu anlaşılır.

Mezopotamya'da ensest ilişkinin kabul edilmezliğini kanıtlayan bir diğer veri yasalardır. Hammurabi Kanunu'nun 154. ile 158. hükümleri arasında ensest yasağına dair ifadeler geçmektedir⁸⁴. Kanunun aile hukuku başlığı altında tecavüz ve ensest cinsel suçlarına ağır cezalar verildiği görülür: *"Eski Mezopotamya'da kural olarak mağdur kadın evliyse ya da nişanlılık evliliği gerçekleştirmişse, tecavüz suçunun cezası ölümdür"*.

154. madde bir adamın kızıyla cinsel ilişki kurmasını düzenlemektedir. Adam sürgün edilerek cezalandırılmaktadır. Kıza ise bir ceza verilmemektedir.

157. maddede düzenlenen aynı suçu işleyen ana oğul ise ölüm cezası ile cezalandırılmaktadır.

Uttu'nun buradaki rolü çok önemlidir. Sosyal ve kültürel bağlamda tecavüz ve enseste karşı çıkışı temsil ettiği düşünülür. Önceden Enki'nin bu davranışı normal görülüyordu; ancak yaratılış uygarlığına dönüştüğünde artık mümkün değildi. Rodin, Vanstiphout'un, Uttu'nun "ortak, dünyevi kadını" temsil ettiği sosyal bağlamına vurgu yaptığını, Frymer-Kensky de bu görüşe katılarak, onu "evcil/eve ait kadın" olarak tanımladığını aktarır. Bu yaklaşımlardan Uttu'nun Enki ile evlendiği ve "ilk eş olarak, evli bir kadının paradigmasını" temsil ettiği ileri sürülür⁸⁵. Ancak Rodin'in burada yaptığı yoruma katılamıyoruz. Aslında Rodin burada Uttu'nun kabul gören "dünyevi kadın" olgusunda evliliği kutsallaştırıyor. Oysa "ensest ilişki" halen devam ediyor. Çünkü Uttu babası Enki ile evlendiğinde yaşadığının normal görülmesi gözden kaçan bir ayrıntıdır. Buna göre aslında tanrıça Uttu'nun ensest ilişki döngüsünü kırmış olduğu söylemi gerçek dışı olur. Tarımsal kültürün doğması ile birlikte toplumsal hayatta "ideal" kadın olgusu, kadının evlenmiş olması, çocuk doğurmuş olması ve dokumacı olması ile bir tutulmaktadır. Bununla birlikte Yakar, Uttu'nun Enki'yi lanetlediğini ve erdemini koruduğundan bahseder. Hatta böylelikle yukarıda bahsettiğimiz gibi hem sadık eş hem de dokumacı olarak Sümer kadınlarına örnek olduğunu savunur⁸⁶.

Sonuç

İnsan varoluşta çıplak ve korunmasızdı. Hayvan ile insanın bir farkı yoktu. Giyinme olgusunun ilk ortaya çıkışı korunma amaçlıdır. Ancak bu olgu, tarihsel süreç içinde bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu toplulukların kendi içlerinde simgeleri olan bir tür dile dönüşmüştür. İnsanların yaşadıkları coğrafyayı, buldukları sosyal konumları, ait oldukları kimlikleri, inançlarını, ekonomik

⁸¹ Rodin 2014, 156.

⁸² Maekawa'dan aktaran Rodin 2014, 156.

⁸³ Rodin 2014, 156, 157.

⁸⁴ Genca 2009, 33, 147, 148

⁸⁵ Rodin 2014, 153, 152.

⁸⁶ Yakar 2018, 4,5.

durumlarını, genellikle bu simgesel anlatım biçimi ile algılarız⁸⁷. Felsefi açıdan “*Bu iki kavram arasındaki ayrımın önemi, kültür ve doğa, insan ve hayvan gibi diğer kavramlar arasındaki ayrımlara bir temel sunmasıdır*”⁸⁸. Çalışma konumuz olan tanrıça Uttu özelinde, üretimin olmadığı avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdüren ilkel topluluktan, üretim ile birlikte uygarlığa geçişte önem arz eden zanaatlardan biri olan dokumacılığın rolü vurgulanmıştır. Toplumların ekonomik, düşünsel ve toplumsal değişimlerini gösteren kaynaklar ve disiplinler arkeoloji, sosyal antropoloji ve mitolojidir. “*Ancak bu üç kaynak içinde en çetrefilli olanı mitolojidir*”. Çünkü kültürel devamlılık içinde kuşaktan kuşağa aktarılırken eklenip çıkarılmış, bulunduğu toplumun düşün adamları tarafından yeniden uyarlanmış⁸⁹. Mitler simgeseldir ve tarih boyunca birbirlerinden etkilenip beslenmişlerdir⁹⁰.

Dokuma, her dönem sosyal ve ekonomik hayatın önemli bileşenlerinden biri olmuştur. Çoğunlukla kadınlar tarafından yapılan bu iş, başlangıçta kendisinin ve ailesinin ihtiyacını karşılamak için ev içi iş bölümü arasında geçer. Artan ihtiyaç ve yeni oluşan devlet sisteminde profesyonel zanaatçılar tarafından yapılmaya başlanır. Ancak burada da saray ve tapınağa bağlı uzmanlaşmış atölyelerde ya da kişiye özel atölyelerde yine kadın işçilerin yoğun olarak çalıştığı bilinir. Mezopotamya’da zanaatın ortaya çıkışı uygarlaşma yolunda emekleyen insanoglunun mitolojik öyküsünde de kendini bulur. Uttu gibi küçük zanaat tanrıçaları, insanlığın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak kabul edilir⁹¹. “*Enki ve Ninhursag*” mitinde, Enki, önce Sümer’i organize eder, ardından bereketin ve kültürün kaçınılmaz ön koşulu olan bölgenin hidrografisini yaratarak Mezopotamya’yı organize eder. Sonra tarımı ve sığır yetiştiriciliğini, konut inşa faaliyetlerini, ardından emlak ve mülkü ve en son dokumayı organize eder. Bunların her biri için yeterli tanrı/tanrıça atarken Uttu’yu dokuma/giysi tanrıçası olarak atar⁹². Dokuma eski Mezopotamyalılar tarafından insan uygarlığının önemli bir bileşeni olarak kabul edilir⁹³. Tanrıça Uttu, ilkel toplumdan uygar topluma geçişte, mitolojide vurgulanan birçok yönüyle toplumsal dönüşümde oynadığı rol ile temsil edilmiştir. İyi bir eş, dünyevi kadın vurgusu Mezopotamya’da toplumsal ahlakın ortaya çıkışının göstergelerindedir. Mitte enest ilişki, tecavüz, kısır kadın olgusu gibi kavramlar karşımıza çıkar. Uttu burada tecavüze ve eneste karşı çıkışı temsil eder. Enest ilişki, uygar toplum tarafından kabul edilen bir eylem değildir. Toplumsal ahlak kültürün yansımasıdır. Cinsiyet modelleri ve sosyal kurallar toplumsal ahlakın oluşmasında önemlidir.

Mitte, kadın ve Mezopotamya özdeşleştirilir. Kısır olan sadece Uttu değildi, “*Mezopotamya da çoraktı*” ifadesi tarımın daha olmadığı dönemleri işaret eder. Enki hem kadını hem de toprağı döller. Kadının uyluklarından çıkarılan meninin toprağa bırakılması, tarımla birlikte bereketin artması, yaşamın devamını sağlar. Böylelikle uygar toplumda enestin kabul edilmeyişini hem mitolojide hem yasalarda görürüz. Uttu, dokuma tanrıçası olmasının yanında, uygar toplumun toplumsal ahlakına göre “*kabul gören, dünyevi kadını*” temsil etmektedir. Hatta bazı araştırmacılar tarafından, Uttu’nun Enki ile evlendiği ve “*ilk eş olarak evli bir kadının paradigmasını*” temsil ettiği, Mezopotamya kadınına örnek rol model olduğu ileri sürülür. Ancak yukarıda da bahsettiğimiz gibi evlilikle birlikte dikkat çekilmesi gereken olgu Uttu’nun babası Enki ile evlenince enest ilişkisinin devam ettiği göz ardı edilmiştir. Mezopotamya’da dokumacı kadınlar çömlekçi kadınlarla birlikte ekonominin bel kemiğini oluşturmuştur. Mitte dokumanın yokluğu, medeniyetin başlamadığını temsil ederken Uttu’nun ve dokumacılığın önemini anlarız. Çıplak insanın hayvandan farklı olma-

⁸⁷ Koca *et al.* 2007, 796-797.

⁸⁸ Ülgen 2019, 15.

⁸⁹ Şenel 1995, 31-32.

⁹⁰ Estin-Laporte 2003, 1.

⁹¹ Tanret 2004, 196.

⁹² Kramer 2001, 20, 21; Tanret 2004, 184-185.

⁹³ Tanret 2004, 176.

ması giyimin insan ve hayvan arasındaki farkı göstermesinin yanında sosyal, sınıfsal farka da işaret eder. Mitte vurgulanan can alıcı noktalardan biri de ilkel hayattan uygar hayata geçişte ekmeğin (tahıldan) ve giysinin (koyundan) oynadığı roldür. Süregelen bu döngüde doğanın uygarlığa dönüşümünü yansıtan gösterge giyim olur. Dokuma, giyim, giysi görülenden çok daha derin anlamları olan kavramlardır. Isınma ve korunma amacıyla ortaya çıkışının sonrasında kimliğimizin, sosyal hayatımızın, kültürümüzün en önemli göstergelerinden biri olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- Baker - Robson 2010 H. D. Baker - E. Robson, *Your praise is Sweet: A Memorial Volume for Jeremy Black from Students, Colleagues, and Friends*. British School of Archaeology in Iraq 2010.
- Bar-Yosef *et al.* 2011 O. Bar-Yosef - A. Belfer-Cohen - T. Mesheviliani - N. Jakeli - G. Bar-Oz - E. Boaretto - Z. Matskevich, "Dzudzuana: an Upper Palaeolithic cave site in the Caucasus foothills". *Antiquity* 85/328 (2011) 331-349.
- Black 2003 J. A. Black, A. Green- T. Rickards, *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü: Tanrılar, İfritler, Semboller*. Aram 2003.
- Böck 2018 B. Böck, "The Lost Language of Ancient Babylonian Plants: From Myth to Medicine". *Medicina nei Secoli* 30/2 (2018) 505-530.
- Breniquet - Michel 2014 C. Breniquet - C. Cile Michel, *Wool Economy in the Ancient Near East* (Vol. 17). Oxbow Books 2014.
- Çayır 2020 M. Çayır, "Eski Mezopotamya Mitolojisinde İnsanın Yaratılışı". *Antropoloji* 39 (2020) 1-5.
- Estin 2003 C. Estin - H. Laporte - M. Eran, *Yunan ve Roma mitolojisi*. TÜBİTAK 2003.
- Genca 2009 E. Genca, *Eski Mezopotamya'da Hukuk Hareketleri ve Düzenlemeler (Sümer, Babil ve Eski İsrail Hukuku)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi. İstanbul 2009.
- Evecen - Beydiz 2018 A. Evecen - M. G. Beydiz, "Paleolitik Ve Neolitik Dönem Buluntularında Giyim Kültürü". *Electronic Turkish Studies* 13/10 (2018) 303-333.
- İkram 2013 S. İkram, "A Possible Panel of Arachnids in Kharga Oasis (Egypt's Western Desert)". *Sahara* 24 (2013) 95-100.
- Johnson 2013 J. C. Johnson, "The Origins of Scholastic Commentary in Mesopotamia: Second-Order Schemata in the Early Dynastic Exegetical Imagination". *Visualizing Knowledge And Creating Meaning In Ancient Writing Systems*. (2013) 11-55.
- Karaoğlan 2016 H. Karaoğlan, "M.Ö 2000'de Anadolu'da Kumaş Üretimi (Arkeolojik Buluntular Işığında)". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Afro-Avrasya Özel Sayısı* (2016) 103-116.
- Koca *et al.* 2007 E. Koca - F. Koç - F. T. Vural, "Kültürlerarası Etkileşimde Giyim Kuşam". *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi 2*. (2007) 793-808.
- Kramer 2001 S. N. Kramer, *Sümer Mitolojisi*. Kabalıcı Yayınevi 2001.
- Kramer - Maier 2000 S. N. Kramer - J. R. Maier, *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*. Kabalıcı Yayınevi 2000.
- Kramer - Albright 1945 S. N. Kramer - W. F. Albright, "Enki and Ninḫursag: A Sumerian Paradise Myth". *Bulletin of the American Schools of Oriental Research. Supplementary Studies* 1 (1945) 1-40.
- Kruger 2001 K. S. Kruger, *Weaving The Word: The Metaphorics of Weaving and Female Textual Production*. Susquehanna University Press 2001.
- Kuhrt 2019 A. Kuhrt, *Eskiçağda Yakındağu, Çev. Dilek Şendil, Cilt I, 5. Basım*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2019.
- Maner 2018 Ç. Maner, "Anadolu'da Dokuma Devrimi Neolitik Çağ'dan Demir Çağı'na Yünün Tarihi ve Maddi Değeri". VEKAM Yayın. (2018) 43-63.
- Mieroop 2018 M. van de Mieroop, *Eski Yakındağu Tarihi: MÖ 3000-323*. İstanbul 2018.
- Michel - Klaas 2010 C. Michel- V. Klaas, *The textiles traded by the Assyrians in Anatolia (19th-18th*

- centuries BC). 2010.
- Nowicki 2014 S. Nowicki, "Menu of the Gods. Mesopotamian Supernatural Powers and Their Nourishment, with Reference to Selected Literary Sources". *Archív Orientalní* 82/2 (2014) 211-224.
- Randa 2009 D. G. Randa, *Fertility Gods And Goddesses of Ancient Agricultural Societies*. California State University. Dominguez Hills 2009.
- Ortega 2016 C. E. Ortega, *An Ethnohistorical Survey of Heteronormativity and Nonheteronormativity: The Role of Etiological Myths in the Construction of Gender and Sexuality in Bronze Age Mesopotamia*. California State University. Long Beach 2016.
- Rodin 2014 T. Rodin, *The World of The Sumerian Mother Goddess: An Interpretation of her Myths*. Doctoral Dissertation Acta Universitatis. Upsaliensis 2014.
- Rothman 2004 M. S. Rothman, "Studying The Development of Complex Society: Mesopotamia In The Late Fifth and Fourth Millennia BC." *Journal of Archaeological Research* 12/1 (2004) 75-119.
- Sallaberger 2014 W. Sallaberger, "The Value of Wool in Early Bronze Age Mesopotamia. On the Control of Sheep and the Handling of Wool in the Presargonic to the Ur III Periods (c. 2400-2000 BC)". *Wool Economy in the Ancient Near East and the Aegean: From the Beginnings of Sheep Husbandry to Institutional Textile Industry, Oxbow Books, Ancient Textiles Series* 17 (2014) 94-114.
- Sallaberger – Pruß 2015 W. Sallaberger - A. Pruß, "Home and Work In Early Bronze Age Mesopotamia: "Ration Lists" and "Private Houses" At Tell Beydar/Nabada. In *Labor*". *International Scholars Conferences on Ancient Near Eastern Economics* 5 (2015) 69-136.
- Sancaktar 2018 H. Sancaktar, "Arykanda Antik Kenti'ndeki Athena Tapınağı'nın Lokalizasyonuna İlişkin Öneriler". *Cedrus VI* (2018) 359-375.
- Sina 2015 A. Sina, "Eskiçağda Atina'da Şenlikler". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/1 (2015) 42-59.
- Sivrioğlu 2020 U. T. Sivrioğlu, "Parthlardan Sasaniler'e İran-Çin Ticareti" Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne. Ed. O. Dumankaya, (2020) 611-630.
- Stol et al. 2016 M. Stol - H. Richardson - M. Richardson, *Women in The Ancient Near East*. Berlin: De Gruyter 2016.
- Stuckey 2006 J. Stuckey, "Of Omegas and Rhombs: Goddess Symbols İn Ancient Mesopotamia And The Levant". *Matrifocus* (2006) 1-8.
- Şenel 1995 A. Şenel, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara 2006.
- Tanret 2004 M. Tanret, "The Fruit Of The Loom: Spinning A Yarn About The Sumerian Goddess Uttu". In *Ba'al Milim: Liber Amicorum Julien Klener* (2004) 175-197.
- Trinkaus et al. 2015 E. Trinkaus - A. P. Buzhilova - M. B. Mednikova - M. V. Dobrovolskaya, "The age of the Sungir Upper Paleolithic human burials." *Anthropologie* (1962-) 53(1/2) (2015) 221-231.
- Tütüncüler 2006 Ö. Y. Tütüncüler, *MÖ 2. Bin Ege Bölgesi Dokuma Aletleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2006.
- Tütüncüler Bircan 2017 Ö. Tütüncüler Bircan, "Acemhöyük Asur Ticaret Kolonileri Çağı I. Katından Bir "Dokuma Evi". Eds. S. Özkan, H. Huryılmaz - A. Turker, *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uygarlıkların İzinde: Aliye Öztan'a Armağan*. (2017) 245-254.
- Us 2017 E. Ö. Us, "Tanrıların Günahları: Yunan Mitolojisinde Güç Arzusu ve Kıskaçlık". *Pivolka* 7/25 (2017)13-15.
- Ülgen 2019 G. O. Ülgen, *Aristoteles'te ve Derrida'da Hayvan Sorusu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi. Ankara 2019.
- Yakar 2011 J. Yakar, "Presumed Social Identity of The Occupants of Late Third Millennium BC Alacahöyük And Horoztepe "Royal Tombs". *Journal of Archaeomythology* 7 (2011) 1-8.